
Priprava elektronske znanstvenokritične izdaje pesmi Antona Podbevška

MARIJAN DOVIČ, Ljubljana

Razprava obravnava specifične probleme, ki jih pred izdajatelja postavlja literarna zapuščina pesnika Antona Podbevška. Splošnemu pregledu te zapuščine in njenih posebnosti (predvsem ročno popravljene izvoda *Človeka z bombami*) sledi ocena o prioritetah pri pripravi izdaje glede na posebne možnosti, ki jih ponuja objava v elektronskem mediju. Na koncu je predstavljen konkreten načrt za elektronsko znanstvenokritično izdajo Podbevškovih pesmi.

ANTONA PODBEVŠKA (1898–1981) smo na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU že pred časom uvrstili med avtorje, katerih besedila bi bilo primerno kritično izdati v elektronski obliki. Tej odločitvi v prid govori več razlogov, med njimi tudi ta, da opus pesnika, ki je vse do danes doživel zelo nenavadno recepcijo in ki po mnenju večine poznavalcev predstavlja začetnika slovenske zgodovinske avantgarde, še ni bil ustrezno predstavljen in ovrednoten. K temu bi bistveno pripomogla elektronska znanstvenokritična izdaja, ki bi dostop do gradiva omogočila številnim zainteresiranim raziskovalcem. Hkrati relativno majhen obseg Podbevškovega opusa omogoča dokončanje izdaje v doglednem času, poleg tega pa je že iz hitrega pregleda gradiva mogoče sklepati, da se pri tem nenavadnem pesniku skrivajo problemi, ki bodo omogočili produktiven spoprijem s specifičnimi problemi in novimi možnostmi, ki jih nudijo elektronske izdaje, ko gre za besedila avantgardističnih avtorjev. Še več, posebnosti teh problemov bodo morale izostriti refleksijo o tem, kakšne standarde naj bi na splošno izpolnjevale znanstvenokritične izdaje v elektronskem mediju. Pri tem razmisleku bo verjetno treba postopno zapuščati varno zavetje kolikor toliko trdnih edicijskih standardov za tiskana dela in se soočiti z odprto mrežno strukturo virtualnega, ki ob odpravi tehničnih omejitev prostora in medija znova z vso ostrino zastavlja vprašanje postavitve meje *relevantnosti*.

Priprave na izdajo Podbevškovih pesmi so v polnem teku, odkar smo se junija 2004 z varuhinjo pesnikove zapuščine, njegovo hčerko Asto Mohorič, vendarle dogovorili, da nam je odstopila rokopišno gradivo in privolila v sodelovanje pri pro-

jektu. Gradivo, ki smo ga dobili na inštitut kot Podbevškovo literarno zapuščino, je zelo raznoliko in vsebuje številne uganke, tudi take, ki pripravo vsakršne, še posebej pa elektronske izdaje še dodatno zapletajo. Poleg tega je nenavaden tudi Podbevškov pesniški razvoj: v areno je vstopil kot šestnajstleten provokator z Žoltimi pismi leta 1914, nato kot pesnik aktivno deloval in buril duhove le nekaj let, zvečine med letoma 1914 in 1925 (če odmislimo nekaj pesmi, ki jih je napisal po vojni), večina njegovih najpomembnejših pesmi pa je nastala že do leta 1920. Poleg edine zbirke Človek z bombami (1925) je revialno objavil le še malo pesmi. Med objavljene pesmi, nastale po tem obdobju oziroma po drugi svetovni vojni, lahko štejemo le tri nove pesmi, ki jih je 10. aprila 1958 v oddaji Literarni večer, posvečeni Podbevšku, na Radiu Ljubljana interpretiral Jože Tiran. Imamo torej dokumentirane revialno objavljene pesmi (*Dom in svet, Kres, Trije labodje*), zbirko Človek z bombami, rokopis Žoltih pisem iz leta 1914 in gradivo iz literarne zapuščine, za katero se zdi, da je nastajalo veliko pozneje – posvet z mag. Marijanom Rupertom iz rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice, s katerim sva preučila pisavo, papir in druge značilnosti gradiva, je to hipotezo še dodatno potrdil.

V skladu z zahtevami nekaterih novejših smeri v literarni vedi bi morala biti sodobno zasnovana kritična izdaja eksplicitna v podajanju in tudi reflektiranju lastnih edicijskih načel. Preden torej v grobem očrtamo, kakšna naj bi bila sestava izdaje Podbevškovega dela, se zdi potrebno predstaviti naravo gradiva, ki narekuje takšno (in ne drugačno) obliko izdaje. Pri tem je bistvena ravno literarna zapuščina, ki je odprla mnoga nova vprašanja in ponudila nove produktivne možnosti, zato se bomo posebej posvetili splošnim značilnostim te zapuščine, zatem pa še posebnim vidikom, ki izhajajo iz dejstva, da je pesnik svojo edino zbirko popravljal z verjetno mislijo na prenovljen natis. Na tej podlagi bo mogoče oblikovati delovni načrt izdaje in podati tudi nekaj sklepnih opažanj, ki segajo prek horizonta konkretne izdaje v splošne teoretične vidike elektronskega izdajanja literature in drugih virov.

Posebnosti Podbevškove literarne zapuščine

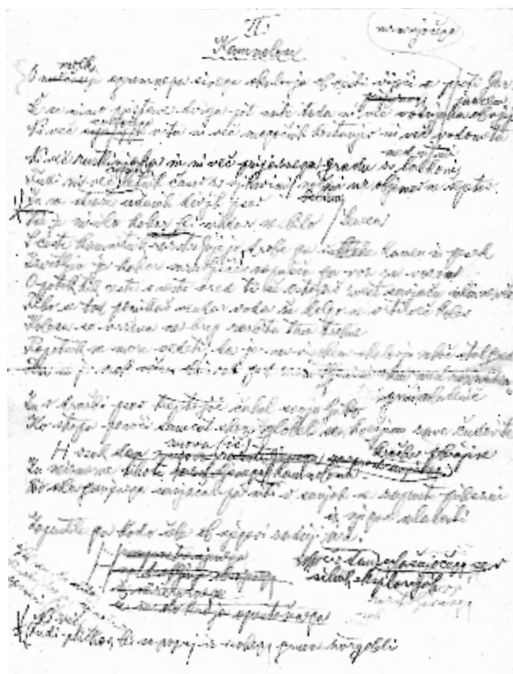
Podbevškova literarna zapuščina kaže nekaj zanimivih potez, ki jih bomo tu le na hitro nakazali. Ena od njih je gotovo, da je Podbevšek zelo natančno spremljal recepcijo in kritiške odzive na svojo poezijo, pa tudi kasnejše estetske polemike in literarnozgodovinska vrednotenja njegovih del. To je razvidno iz dejstva, da je skrbno shranjeval vsako, tudi najneznatnejšo časopisno omembo svojega literarnega dela – začeni s Tavčarjevo feljtonistično parodijo *Električne žoge* in drugimi odzivi na revialno ob-

javljene pesmi med letoma 1919–1922, časopisnimi odzivi na njegove prevratne pesniške »soareje«, pa polemike in kritike ob izidu Človeka z bombami leta 1925 – vse do antologij in literarnozgodovinskih obdelav. Med gradivom so skrbno shranjene znanstvene študije, ki so v zadnjih desetletjih pesnikovega življenja, ko se je začelo povečevati zanimanje za »avantgardističnega prvaka«, manj obremenjeno obravnavale njegov opus: afirmativni članki Vladimira Bartola, razprave Frana Petreta, Katarine Šalamun, Janeza Vrečka itn. Podbevškova zapuščina vsebuje pravzaprav izjemno natančen »clipping«, kot bi rekli v sodobnem jeziku kulturnega menedžmenta – Podbevšek bi torej kot avtor dobro uspeval v sodobnem birokratiziranem sistemu subvencij, ker bi ustreznim organom lahko podajal popolna poročila o svojem delu in javnih odzivih nanj. Toda če natančno ročno prepisovanje kritik in mnenj o Podbevškovi poeziji povežemo še s številnimi rokopisnimi osnutki pesniške avtobiografije, v katerih je poudarjena pesnikova inovacija in prelom s tradicijo, se utegnemo vprašati, ali to zbirateljstvo ne meji na narcisoidno obsedenost? Ne da bi se spustili predaleč, lahko ugotovimo, da je ta del zapuščine, skupaj z zelo natančno bibliografijo, ki jo je izdelal sam avtor, že sam po sebi pomemben vir za preučevanje slovenske zgodovinske avantgarde in njenih kulturnih in političnih implikacij (gl. sliko 1).

Slika 1: Podbevškov ročni prepis Petretove študije (odl.) – Eden od številnih prepisov iz kritik in študij, ki tvorijo specifično enoto Pobeškove literarne zapuščine – skupaj z avtobiografskimi in avtopoetološkimi zapisi kažejo avtorjevo obsedenost z lastnim pesniškim delom v času, ko je kot pesnik v resnici že umolknil.

Z veliko verjetnostjo je mogoče sklepati, da so od ohranjenih rokopisov in tipkopisov iz literarne zapuščine vsi (ali vsaj večina od njih) nastali po drugi svetovni vojni, konec petdesetih, morda v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja ali celo pozneje. Izjema bi bila le Žolta pisma, domnevni prepis tega »slovenskega avantgardnega manifesta«, ki naj bi bila v zapuščini. A tam jih ni, četudi bi po izjavi Denisa Poniža, ki je faksimile razvpitega dokumenta objavil v reprintu Človeka z bombami, morala biti, kar je potrdila tudi varuhinja dediščine. Pač pa je v NUK-u ohranjena različica, ki jo je Podbevšek leta 1914 poslal uredniku *Ljubljanskega zvana* Šlebingerju, ki je objavo radikalnih besedil tedaj seveda vehementno zavrnil. (Zgodba o Žoltilih pismih trenutno še ni razjasnjena zaradi vprašanja, ali res obstajata dve različici, saj tudi sicer gradiva iz tistega časa v Podbevškovi zapuščini ni najti; poleg tega je faksimile v Poniževi izdaji gotovo narejen na podlagi predloge, ohranjene v rokopisnem oddelku NUK-a.)

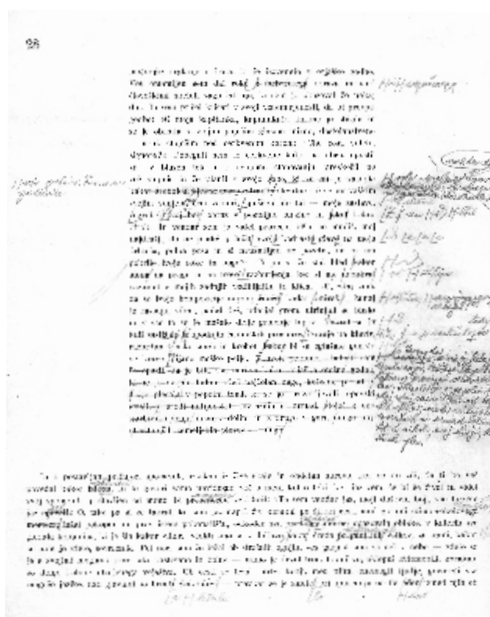
Slika 2: Rokopisni osnutek pesmi *Kamnolom* – *Pesem Kamnolom*, objavljena na Radiu Ljubljana leta 1958, je ohranjena v tipkopisu in kar štirih rokopisnih različicah in osnutkih. Če je za diplomatični prepis referenčen tipkopis, ohranjen za radijsko objavo, bi bilo gotovo zanimivo spremljati tudi genezo pesmi, ki bi jo v elektronski obliki omogočila objava vseh štirih faksimilov.

Med ohranjenimi pesmimi so nekatere v več variantah, na primer v rokopisu in tipkopisu ali v več rokopisih. Zdi se, četudi ni docela gotovo, da so tipkopisne variante bolj dodelane od rokopisnih. Rokopisno gradivo je neurejeno in raztreseno po različnih mapah, večinoma gre za pesemske osnutke, ki so pogosto prečrtani, raztrgani ali do kraja neberljivi in poččkani (gl. sliko 2). Rokopisi in tipkopisi so včasih datirani z letnicami od 1912 do 1920, vendar letnica z datacijo pomeni nastanek originalne pesmi, ne pa nastanka konkretnega prepisa ali različice. Tako je tudi letnica 1918 pod pesmijo *Udarci kladiva* verjetno zavajajoča, saj gre za radikalno predelavo pesmi *Traverze*, sicer objavljene leta 1919 v *Domu in svetu*: originalna pesem je res nastala leta 1918, neobjavljena predelava pa verjetno šele pozneje. Poleg tega najdemo v zapuščini še zanimiv načrt za zbirko *Človek z bombami* skupaj z nekakšnimi poetološkimi komentarji pesmi iz zbirke ob robu – te štiri rokopisne liste formata A5 je Denis Poniž objavil kot faksimile v reprintu *Človeka z bombami* leta 1991, vendar brez kometarja. Sklepati bi bilo mogoče tudi, da gre za originalen načrt za zbirko (to-rej izpred leta 1925), vendar se na podlagi analize pisave to ni izkazalo za verjetno.

Popravljeni Človek z bombami

Z izdajateljskega vidika se zdi največji izziv Podbevškove rokopisne zapuščine dejstvo, da imamo ohranjen originalni izvod *Človeka z bombami* iz leta 1925, v katerega je pesnik s svojo roko – ta hipoteza je potrjena od Podbevškove hčerke Aste Mohorič – vpisoval številne in zelo raznovrstne popravke. Dve ročno zapisani dataciji na koncih pesmi, in sicer pri *Električni žogi* 1918–1956 in pri *Čarovniku iz pekla* 1919–1961, predstavljata dodatni argument za hipotezo, da se je pesnik popravljanja svoje edine zbirke lotil več desetletij po originalni izdaji, najverjetneje po letu 1950, oziroma predvsem v drugi polovici petdesetih in v začetku šestdesetih let. To dejstvo se zdi pomembno toliko bolj, ker je bil Podbevšek iz različnih vzrokov od izdaje *Človeka z bombami* pravzaprav mrtev pesnik, ki je do konca druge svetovne vojne delal le kot biograf in kompilator.

Ob tej priložnosti se ne moremo natančneje spuščati v vprašanje, kakšni nagibi so pesnika vodili k temu, da se je lotil teh popravkov. Naj bo dovolj le nekaj ugotovitev: ena je ta, da so ga redki navdušenci začeli nagovarjati, naj zbirko ponovno izda. Poleg tega je konec petdesetih in začetek šestdesetih tudi čas, ko se začne delna rehabilitacija Podbevška, in sicer s študijami o njegovem delu, z oddajo na Radiu Slovenija, literarnim večerom na kranjski gimnaziji in objavo eseja *O ekspresionizmu*, v katerem je Podbevšek objavil nekatera lastna poetološka vodila. Očitno je pesnik, ki je dotlej molčal, v tem času začel intenzivno razmišljati o ponovni izdaji lastne zbirke.

Slika 3: Čarovnik iz pekla (odlomek) – Odlomek pesmi iz popravljenega izvoda Človeka z bombami odlično prikaže naravo popravkov, pa tudi probleme pri kritičnem prepisu.

Tako meni tudi Poníž, ki je v zvezi z izdajanjem Podbevška skupaj z Dolenjsko založbo že opravil pomembno delo – in sicer je v začetku devetdesetih nastal reprint zbirke, ki je omogočil, da je zbirka v originalni podobi mnogo bolj dostopna, kot je bila pred tem. Poleg tega je slovenska javnost v tej izdaji dobila tudi faksimile Žoltilh pisem. Poníž oporeka Vidmarjevimi izjavami o tem, da se je Podbevšek svoji mladostni poeziji menda odrekel, ker se z njo ne strinja več. Trdi, da je pesnik imel trden namen še enkrat natisniti zbirko. O tej volji pričajo tudi popravki na originalni izdaji, četudi bo iz narave in doslednosti teh popravkov razvidno, da je pesnik v svojih namERAH ostal na pol poti. Ravno narava teh popravkov je v resnici razlog, da bi kakršna koli knjižna oblika poskusa izdaje »popravljenega« Človeka z bombami verjetno propadla, ker bi naletela na prevelike težave. To se je izkazalo tudi ob poskusu enega od dosedanjih preučevalcev zapuščine, da bi napravil nekaj takega, kot je kritični prepis, ki bi upošteval avtorjeve popravke. Pretipkana zbirka z vnesenimi popravki ima na koncu dodano še stran z naslovom Problemi, ki kažejo na nerešljive dileme pri razvozlavanju popravkov (in hkrati razkrivajo, da ta tipkopis ni Podbevškov).

Na kratko bom opisal naravo teh zapisov in popravkov, saj bi se od tod morale jasno pokazati smernice za elektronsko obdelavo in možne posebnosti take izdaje. S tehničnega vidika so popravki narejeni z navadnim svinčnikom, le pri pesmi *Čarovnik iz pekla* je v drugi fazi popravkov uporabljen modrovijoličast barvni svinčnik, ki je pogosto zapisan čez zradirani zapis navadnega svinčnika. (Ta pesem je tudi ena od najbolj dokončno popravljenih, gl. sliko 3.) Uporaba radirke je vidna tudi na drugih mestih in včasih otežuje berljivost in povzroča druge uredniške dvome. Popravki so napisani bodisi ob levi ali desni rob besedila, izpuščena mesta so prečrtana kar v tekstu, popravki pa so pogosto zapisani kar nad popravljenjo besedo, ne da bi bila ta izbrisana.

Glede tipologije zapisov je smiselno ločevati med »komentarji« in »besedilnimi popravki«.

Med **komentarje** sodijo *zaporedne številke, ki označujejo vrstni red pesmi* – skoraj zanesljivo je mogoče sklepati, da gre za načrt razporeda pesmi v prenovljeni zbirki – starim pesmim je želel Podbevšek dodati še dve, in sicer za prvo pesmijo naj bi stala *Ponoči sem hodil skozi polja in iskal prikazen*, sicer ohranjena tudi v tipkopisu, za ciklom *O prerijskem bivolju* pa pesem *Traverze* (ni jasno, katera od ohranjenih različic te pesmi). Številčenje se zaključí pri številki tri, a vrstni red pesmi v hipotetični novi zbirki kljub temu ostane jasen.

Drugi tip številčk, ki se pojavljajo v obliki komentarjev, je *štetje verzov* na posamezni strani oziroma v celi pesmi. To štetje se pojavi že v prvi pesmi *V pravljicnem gorovju*, kjer najdemo na prvi strani na levi pet številčk; vsaka šteje število verzov na posamezni strani te pesmi. Številčke se nanašajo na originalno verzijo, medtem ko bi upoštevanje popravkov dalo drugačne rezultate. Te številčke se z uredniškega vidika ne zdijo pomembne, zanimive so kvečjemu kot nov dokaz, kakšno pozornost je Podbevšek posvečal vizualni plati pesmi in grafičnemu stavljenju verzov – to njegovo naziranje je razloženo v eseju *O ekspresionizmu* iz leta 1960, a je mnogo starejše, saj je že originalna postavitev zbirke enkraten primer premišljene likovne konfiguracije. Verzi oziroma vrste so prešteti tudi v zadnjih treh pesmih, ki so izrazito dolge.

Tretji tip številčk se pojavi na koncu vsake pesmi: vse pesmi so dosledno *datirane* (nastale so med 1914 in 1919), pri že omenjenih dveh pa imamo dve dragoceni letnici, ki verjetno zaznamujeta dolgotrajen oziroma dvofazen ustvarjalni proces in sta hkrati dodatni argument za datacijo popravkov.

Poleg številke se pojavljajo še manjši zapisi, ki jih je najverjetneje mogoče označiti za komentarje in bi mogoče služili nadaljnjemu procesu priprave na nov natis zbirke, do katerega pa ni prišlo: taki so recimo komentar »Amerika!« ob prvi pesmi ali robne *navedbe naslovov nekaterih del*.

Posebej zanimiv tip komentarja so štiri *risbe* med tretjo in četrto pesmijo v zbirki. Pod zaporedno številko so narisane grafične predloge za stavljenje besedila: pod številko ena je navpična črta (tako je stavljena *Vpravljičnem gorovju*), pod dve zakrivljena črta kot nekakšen polmesec (in to se nanaša ne na *Titanovo serenado*, ampak na *Ponoči sem hodil ...*, ki je v izvirni izdaji ni), pod številko tri so vodoravne črte, ki ponazarjajo običajno stavo (in tako je tudi v resnici stavljena *Titanova serenada*), pod štirico, kar se nanaša na *Ob dnevu vpoklica na kolodvoru*, pa v desno nagnjena poševnica – očitno je želel pesnik pesem likovno postaviti drugače. Pod omenjenimi risbami je z roko dopisano »oblike«, zato se zdi ta hipoteza dokaj verjetna (gl. sliko 4). Zanimivo pa je, da je na levi strani tekstovnega bloka *Čarovnika iz pekla* (ta izjemno dolga pesem spominja na predzadnji strani na spomenik, ki je v tekstu tudi izrecno omenjen) označen cik-cak, tudi tu je mogoče sklepati, da je hotel pesnik z likovno stavo še podkrepiti vsebinsko sporočilo.

Drugi, obsežnejši in tudi pomembnejši tip zapisov so **besedilni popravki**. Ponekod so prečrtane posamezne besede, ponekod celi verzi, odlomki, povedi, dostavki v oklepajih in podobno. Pogosto so dopisane posamezne besede ali tudi daljši kosi besedila in označeno mesto, kamor naj bi bili dodani. Ponekod se pojavljajo korekturna znamenja, a ne dosledno. Ponekod so zamenjani celotni verzi. Večino popravkov je mogoče brez večjih nedvoumnosti razbrati in vnesti v besedilo, toda to nikakor ne velja v vseh primerih. Pojavljajo se prečrtane besede, kjer namesto njih ni zapisana ena, ampak dve besedi, kot da se pesnik še ni mogel dokončno odločiti. Drug problem so prečrtane besede, ki porušijo koherenco sobesedila: v večini primerov je avtor sobesedilo primerno predelal, a ne vedno, in v takih primerih bi bila vsaka dokončna rešitev arbitrarna. Tu se zdi primerno upoštevati načelo, da pesnik gotovo ni imel namena izdati nekoherentnega besedila. Včasih je mogoče z minimalnimi spremembami (spol, sklon, število ...) besedilu povrniti smisel. Vendar pa je nujno v opombah vsa taka mesta skrbno označiti in komentirati. So pa tudi primeri, ko bi bilo »ugibanje« preveč negotovo in v tistih primerih je včasih najbolj smiselno ne upoštevati vseh dvoumnih popravkov in to označiti v opombi.

Najopaznejše značilnosti popravkov so sledeče:

– *izpuščanje pridevnikov*: značilno je, da je pesnik odstranjeval ravno tiste pridevnike, ki so zanj posebej karakteristični in ki so njegovim besedilom dajali prepo-

znavnost in svojevrstno patino. Taki pridevniki so denimo neronsko, hiensko, črnim, egiptovske, nebeški ali koščene. Nekateri pridevniki ali prislovi so podčrtani, a ni označeno, kaj naj to pomeni. Kakšen pridevnik je tudi dodan (žareče), kakšen zamenjan z drugim: žolt z vdan, bolne z vroče ...;

– *odstranjevanje komparacij z veznikom kakor*: te komparacije so za Podbevškovo poezijo značilne; analize so pokazale, da le izjemno redko rabi veznik kot, pač pa je pri njem raba veznika kakor nenavadno pogosta in je že kar prava slogovna posebnost. V načrtu za prenovljeno zbirko je velik del komparacij z veznikom kakor popravljen, če je mogoče, je veznik enostavno izpuščen, včasih izpade cela komparacija (te se pogosto razraščajo v daljše stavke), včasih je drugače preoblikovan; le manjši del takih komparacij ostane nedotaknjen. Najznačilnejši so ti posegi v pesmi *Himna o carju (pevcu) mavričnih kač*, kjer je cela vizija letečega lirskega subjekta zasnovana na obsežnih in razčlenjenih komparacijah;

– *izpusti*: obsežnejši izpusti besedila se pojavljajo v *Himni*, v pesmi *Na deželi* in v pesmi *Čarovnik iz pekla*, najdemo pa jih tudi drugod. Največ dopisanega besedila je pri *Električni žogi* in *Čarovniku iz pekla*;

– *prispisani odlomki*;

– *popravljeni naslovi*: popravljeni so trije naslovi: *Titanova serenada* postane *Titanova noč*, *Himna o carju mavričnih kač* postane *Himna o pevcu mavričnih kač*, znamenita *Električna žoga* pa *Slavolok modrijanov*;

– *zamenjave verzov*: v tradicionalnejših pesmih iz prvega dela zbirke je še smiselno govoriti o verzih. Predvsem v ciklu *O prerijskem bivolu* in v *Titanovi serenadi* so posegi tako koreniti, da je mogoče govoriti o novih besedilih.

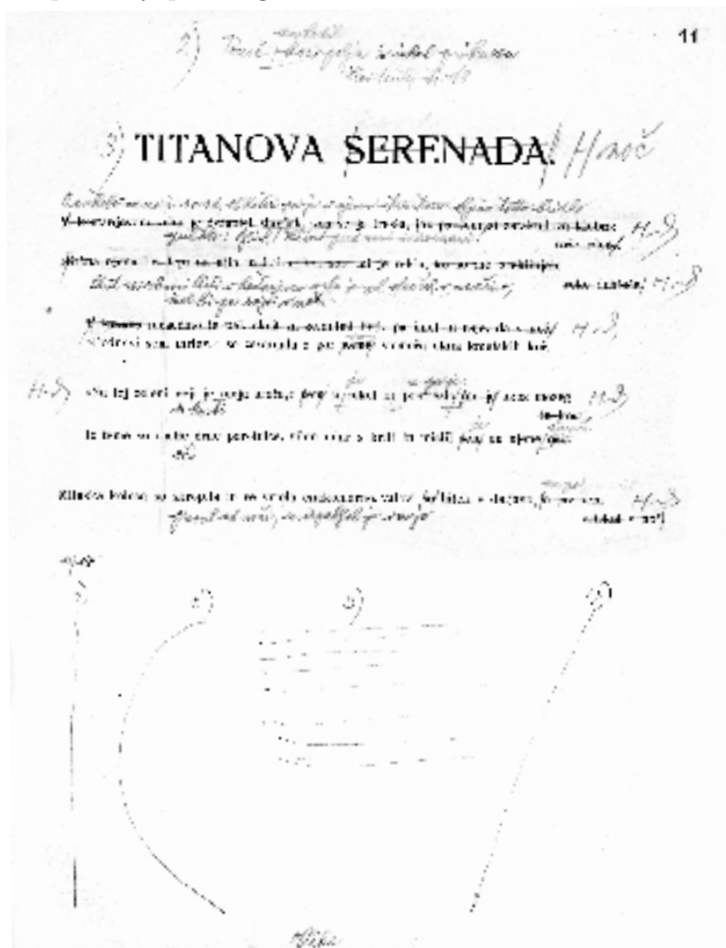
Če odmislimo manjše, »nedolžne« slogovne in pravopisne popravke, ki v besedilo ne posegajo globoko, bi lahko tvegali hipotezo, da je sicer tendenca popravkov dvosmerna:

– odpravljanje slogovnih posebnosti, nekakšna »normalizacija«, ki meji celo na depoetizacijo, včasih pa se le izogne prežvečenim slogovnim figuram in besednim zvezam;

– popravki, za katere se zdi, da so ključni pri ugotavljanju pozicije lirskega subjekta in njegovega odnosa do upesnjenege sveta; pesnik je seveda v desetletjih po nastanku pesmi korigiral mladostne nazore.

Dober primer za to je *Titanova noč*, ki je močno predelana; prva polovica je skoraj v celoti nadomeščena z novim besedilom (gl. sliko 4). Značilno je, da je prvoosebni lirski subjekt premeščen v tretjo osebo. Gre morda za distanco do mladostnega »titana«? V *Izumitelju na zemlji* so nadomeščene nekatere obrabljene metafore (npr. kolo življenja – življenje; železna kača – vlak, odstranjene komparacije »z rokami kakor orumenelo listje na posušenem drevju«, »kakor crkajoča mačka«). Nekateri

izrazi so nadomeščeni s splošnejšimi: zaprašene pivovarne postanejo tovarne, živalski ljudje s srebrnimi zvezdami so le še zdravniki. V pesmi *V mesočini* najdemo take popravke: »Ko so padli name mraki« je spremenjeno v »Ko se je zmračilo«, »tenkolasa« ljubica postane »dolgolasa«. Spet se zdi, da gre za namerno poenostavljanje, depoetizacijo pesniškega izraza.

Slika 4: *Titanova noč* – V popravljenem izvodu Človeka z bombami najdemo različne tipe popravkov: med njimi tudi popravljene naslove, zamenjane verze ipd. Pod pesmijo so skicirane oblike, ki ponazarjajo, kako naj bi bile prve štiri pesmi v prenovljeni zbirki grafično postavljene.

V *Čarovniku iz pekla* je nekoliko samovšečna vizija krutega lomilca ženskih src močno spremenjena. Kar nenavadno se zdi tudi, da je avtor že v izvirni različici čudško nacionalistično podobo konkretiziral s še stvarnejšima oznakama »slovenski« in »Srednja Evropa«. Tudi tu se namesto »dežeze, kjer citrone cveto« pojavi stvarnejši referent, »Severna Italija«. V *Plesalcu v ječi* so popravki pogosto vezani na reduciranje števila komparacij. Cesar postane Veliki rabelj, bela žena pa smrt. Odstranjeni so pridevnik »hienski« za ministre, primerjava cesarja z orangutanom ter žena z jeguljami. Odstranjena sta tudi značilna stavka »da so nebesa zadnje in največje razočaranje« in »poslanim mi v skušnjavo od njega, najvišjega«; zdi se, da ta poseg dodatno »prizemlja« sicer redke elemente transcendentnega. Pač pa je nadomeščena tudi ena od ključnih besed v vizionarskem zaključku pesmi, in sicer »daljnovidec« postane »oblikovalec«. V zaključnem oklepaju je podoba »zvezdarne« spremenjena v »nebotičnik«. Zadnja vizija »nevidnega klavirskega virtuozu, obdanega z angelskim zborom«, je spremenjena v »nove rimske ceste in nova ozvezdja« itn.

Ti popravki skupaj z vtisom, ki ga puščajo poznejše Podbevškove pesmi – te se prej kot z avantgardizmom spogledujejo s povojnim intimizmom in na sploh delujejo neambiciozno, če jih primerjamo z mladostnimi stvaritvami – utegnejo zbuditi predvsem začudenje, kako je mogoče, da je Podbevškova ustvarjalna potencia na tako nenavaden način usahnila: več desetletij pozneje prenovljen Človek z bombami se zdi namreč glede na original okrnjen in umetniško manj zanimiv. Vendar moramo nadaljnje razmišljanje v to smer in vrednostne sodbe prepustiti morebitnim prihodnjim analizam, saj presegajo namene tega prispevka – a ta aksiološki »izpad« je vseeno mogoče upravičiti, saj nazorno kaže, zakaj bi bila ustrezna prezentacija popravkov lahko tudi literarnozgodovinsko zanimiva in bi jo bilo potrebno vključiti v elektronsko izdajo.

Oris načrta za izdajo in sklep

Ena najdaljnosežnejših potez elektronskega medija nasploh je poleg pluralizacije dostopnosti tudi odprava prostorskih omejitev – pri postavitvi niza podatkov na svetovni splet je edina omejitev velikost strežnika, ki pa za besedilne datoteke že dolgo več ne predstavlja težave. Tako se izdajatelju elektronske izdaje v izhodišču ni treba več spoprijeti z vprašanjem razpoložljivega prostora, kot se praviloma zgodi, ko gre za objavo v tiskanem mediju. Ne sooča se več s problemom medija, saj je mogoče reproducirati besedila, zvoke, slikovne zapise ali video, pač pa z nadležnim proble-

mom, kje se ustaviti, kje začrtati meje izdajateljskega izbora. Hkrati zanj objava ni več enkratno, zaključeno dejanje, dokončni udarec tiskarske črke na bel papir, ki zapečati natisnjeno knjigo v enkratnost in ne dovoljuje več popravkov in nadgradnje: mrežna objava ostaja vedno odprta za odpravljanje napak, izboljšave in dopolnitve. Hkrati mora izdajatelj upoštevati še, da za razliko od knjige struktura spletne strani ni linearna, ampak mrežna, prepletana; in ta notranja poteza elektronske objave narekuje odmik od dosedanjih praks in iskanje novih, mediju ustrežnejših rešitev.

Upošteva vse ta dejstva in pa seveda podatke, ki smo jih že predstavili, bi bilo treba podrobneje preučiti, kakšna izdajateljska načela bi bilo smiselno uporabiti za izdajanje »Podbevška«. Ali bi bilo morda smiselno upoštevati načela, ki jih je mogoče povzeti iz prakse izdajanja monumentalne knjižne zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*? V načelnem in metodološkem smislu vsekakor, saj je ta zbirka pri nas postavila izjemno visoke standarde znanstvenokritičnih izdaj, ki jih ne bi smeli opustiti. Vendar je mogoče navesti tudi nekaj pomislekov. Eden je praga matične narave in zadeva širino take izdaje. Zaradi fleksibilnosti medija je mogoče spletno izdajo po potrebi širiti in dopolnjevati, kar pomeni, da lahko prva različica prinese gradivo, ki se zdi najbolj relevantno, medtem ko se je za morebitno širitev mogoče odločiti tudi pozneje. Tako je najprej potreben tehten premislek o tem, kakšen naj bo obseg izdaje v prvi fazi.

Danes je vse bolj jasno, da je izdaja, ki bi predstavila nek avtorski opus kot neko popolna in docela zaključeno celoto, iluzorna; vsaka izdaja je v resnici na poseben način »izbrana«. Mehanizmi selekcije so seveda različni, eden od njih so gotovo estetske, kulturne ali politične preference tega ali onega urednika, na čigar izbor vplivajo različni dejavniki. Tudi če se izdaja pastem ideološkega vrednotenja uspešno izogne (pri tem zanemarimo, da je ravno akt uvrstitve nekega opusa v kategorijo »zaslužnih« nujno selektiven), se ne more izogniti neki ločnici, ki jo mora upoštevati – če ne drugače pri oceni, ali gre za »literaturo« ali »ne-literaturo«, za »delo« ali za »ne-del«, ali gre za »besedilo« ali »ne-besedilo«. (Kar ostane od besedilnega opusa, iz katerega se objavi »zbrano delo«, seveda po tej logiki pade v kategorijo »ne-dela«.) Spet ima torej škarje in platno v rokah urednik, ki presoja, ali je zapis na listku »5 dag salame« itd., kakršnega npr. najdemo med Podbevškovi rokopijskimi pesmimi, navaden nakupovalni opomnik (in torej »ne-del«) ali pa bi morda lahko poskusili zadevo razumeti kot avantgardistični konstrukt z globljim pomenom. Če torej ugotovimo, da dela nekega avtorja ni mogoče zares dokončno »zbrati«, ne da bi uporabili nek selektivni mehanizem, se pred nas toliko očitneje postavi odgovornost, da tak ali drugačen obseg izbora pretehtamo in argumenti-

ramo, ga podvržemo ostrejšim merilom in natančno premislimo, kakšen je njegov namen in komu naj bi služil. Zelo konkretno se ta problem pri Podbevškovi zapuščini kaže ob dilemi, kakšen obseg naj zajame izdaja njegovih rokopisnih pesmi – nekatera od besedil so izrazito fragmentarna, prečrtana, poččkana, in urednik se nujno ustavi pred vprašanjem, kje začrtati mejo »ne-besedila«. Ta meja je seveda premakljiva, in poleg tega v okviru elektronske izdaje še vedno ostaja možnost, da se fragmenti, poččkani odlomki in podobno gradivo, ki ga ni mogoče smiselno »prepisati«, objavijo v obliki bolj ali manj komentiranega faksimila.

Pri Podbevškovem opusu je mogoče na ta vprašanja odgovoriti nekako takole. Podbevšek je z Žoltimi pismi in zbirko Človek z bombami posegel v slovensko kulturno javnost na način, ki je bil dotlej neznan in neprimerljiv. Če upoštevamo tudi njegove spektakularne soareje, je upravičeno reči, da so ti pojavi začetek prave zgodovinske avantgarde pri nas. Ravno zaradi tega je v zadnjih desetletjih zanimanje za njegov opus močno naraslo in verjetno je, da bi objava premišljenega izbora iz njegovih objav in rokopisne zapuščine izpolnjevala interese prihodnjih raziskovalcev. Pri tem je verjetno, da bo raziskovalce zanimala predvsem Podbevškova poezija in njene avantgardistične poteze, zato se zdi smiselno, da je poudarek na objavi Žoltih pisem (zaslužijo si ločeno obravnavo, četudi pravzaprav sodijo med pesmi, ki v času avtorjevega življenja niso bile objavljene) in zbirke Človek z bombami. Zdi pa se smiselno tudi, da se vsaj v drugi fazi v objavo vključijo tudi specifični odzivi tedanje kritiške in celotne kulturniške javnosti: sestavni del avantgardističnih manifestacij je prav vzbujanje odzivov in za študij avantgarde so ti ravno tako pomembni kot sama besedila. Ob tem seveda nikakor ne gre spregledati Podbevškovih lastnih izjav o literaturi, poetoloških komentarjev in podobnega.

Poleg tega je seveda treba v izbor vključiti vse pesmi, ki so bile objavljene za časa pesnikovega življenja bodisi revialno ali radijsko, in pesmi, ki jih je Podbevšek sam poslal v objavo, pa niso bile objavljene. Objava bi morala vključiti tudi tiste pesmi, ki so ostale v rokopisni zapuščini, in tipkopise – mogoče je sklepati, da gre pri teh za nekoliko bolj prečiščena besedila. Pri rokopisnih pesmih je mogoče reči, da bi objava v kritičnem prepisu morala zajeti vsaj tiste pesmi, ki se zdijo oblikovno kolikor toliko dokončane. Ker pa elektronski medij omogoča tudi objavo faksimilov, bi bilo mogoče v taki obliki objaviti tudi večino slabo berljivih in nedokončanih osnutkov. Pač pa se ne zdi nujno, da bi iz rokopisne zapuščine v kakršni koli obliki objavili nepomembne vsakdanje beležke, odlomke prepisov že objavljenih pesmi ipd. Ravno tako se v tej fazi ne zdi smiselno, da bi objavljanje Podbevška dopolnili z gradivi, ki jih je zbiral za svoji monografiji o Groharju in Jakopiču ali za turistično

brošuro o Dolenjski, medtem ko bi bilo v izdajo bržkone zanimivo vključiti vsaj kazalo iz Podbevškove antologije Slovenska lirika, objavljene leta 1944, ki priča o njegovem nenavadnem izboru »klasičnih« lirskih del.

Elektronska izdaja nam omogoča preseči stare okvire razmišljanja, saj bistveno nadgradi in presega možnosti, ki jih kot vir za študij lahko nudi knjižna izdaja. Med posebnimi problemi je ob tej konkretni izdaji mogoče izpostaviti tudi značilno likovno oblikovanost Podbevškovih pesmi, ki jih je v okviru elektronske izdaje mogoče mnogo bolj učinkovito predstaviti. Hkrati je mogoča tudi elegantna rešitev paralelne predstavitve različic večkrat objavljenih pesmi in tistih pesmi, ki jih je pesnik kasneje popravil. Največji metodološki izziv pa še vedno ostaja objava popravljene različice Človeka z bombami. V elektronskem mediju se ponuja niz možnih rešitev. Seveda ni mogoče vnaprej postaviti obče veljavnega standarda, ki bi veljal za vse podobne primere, saj ima vsak problem toliko lastnih specifičnih potez, da terja pretehtano in specialno odločitev. V zvezi z izdajo Človeka z bombami se morda kot najustreznejša ponuja naslednja možnost, sestavljena iz treh vzporednih objav. V likovni postavitvi, ki se po prelomu čimbolj približa originalu, je treba postaviti (1) *prepis originalne izdaje*. Tej ob bok je treba postaviti (2) *kritični prepis ročno popravljenega izvoda*, ki bo zaradi že omenjenih dvoumnosti pogosto mejil na interpretacijo in bo vseboval podroben aparat opomb. Glede objave faksimila pa se ponuja sledeča rešitev: objavi se (3) *faksimile ročno popravljenega izvoda*, pri čemer pridobimo dvojce – originalno podobo zbirke iz leta 1925 ter živ stik z roko, ki je vpisovala popravke. To uporabniku hkrati omogoča, da v faksimilu sam preverja mesta, ki so v opombah h kritičnemu prepisu ročno popravljene izdaje označena kot sporna.

Na koncu je torej mogoče predložiti načrt za elektronsko objavo. Kljub zgoraj omenjenim zadržkom glede postavitve meje besedila bi bilo izdajo mogoče poimenovati z delovnim naslovom *Zbrane pesmi Antona Podbevška*. Taka izdaja bi obsegala:

1. NEOBJAVLJEN ZGODNJI CIKEL ŽOLTA PISMA
 - 1.1. Faksimile rokopisa Žoltih pisem
 - 1.2. Diplomatični prepis rokopisa Žoltih pisem
2. PESNIŠKA ZBIRKA ČLOVEK Z BOMBAMI
 - 2.1. Faksimile ročno popravljenega izvoda izdaje ČZB iz leta 1925
 - 2.2. Prepis izdaje ČZB iz leta 1925
 - 2.3. Kritični (interpretativni) prepis ročno popravljenega izvoda izdaje ČZB iz leta 1925

3. DRUGE OBJAVLJENE PESMI
 - 3.1. Prepis revialno objavljenih pesmi
 - 3.2. Prepis radijsko objavljenih pesmi
4. NEOBJAVLJENE PESMI IN RAZLIČICE
 - 4.1. Faksimili rokopisnih pesmi
 - 4.2. Kritični prepis rokopisnih pesmi
 - 4.3. Prepis tipkopisnih pesmi

Poleg sprotnih opomb k posameznim pesmim bi bili kot posebna enota objavljeni tudi uredniški komentarji. Trenutno je večina gradiva za takšno izdajo že obdelana, urejena in digitalizirana – dokončan je tudi kritični prepis zbirke z opombami – ter čaka na kodiranje v standardih XML/TEI in nadaljnjo obdelavo. Morebitni drugi del izdaje pa bi lahko zajel izbor iz neliterarnega gradiva, ki je zanimivo z vidika geneze Podbevškove poezije, ter dokumente v zvezi z recepcijo Podbevškove poezije nekje do leta 1940. Tudi ta bi bil ravno tako opremljen s faksimili, z opombami in uredniškim komentarjem.

Literatura

Literarna zapuščina Antona Podbevška.

PODBEVŠEK, ANTON: *Človek z bombami*. Ljubljana: Štefanija Ravnikar – Podbevškova, 1925.

PODBEVŠEK, ANTON / GLAVAN, MIHAEL (ur.): Podbevškova Žolta pisma. *Rast* 1, št. 4, 1990, str. 320–324.

PODBEVŠEK, ANTON: *Človek z bombami*. Poniž, Denis: Sedem desetletij Človeka z bombami. Novo mesto: Dolenjska založba, 1991.

The Preparation of an Electronic Critical Edition of the Poems by Anton Podbevšek

MARIJAN DOVIČ, Ljubljana

Podbevšek's literary estate is a relatively modest one. His poetic practice was limited to a few years, mainly the period between 1915 and 1925, and the bulk of his most important poems had been written by 1920. In addition to the pieces included in his only verse collection, *A Man with Bombs* (*Človek z bombami*; 1925), he published a handful of poems in magazines, while some were left inedited in his manuscript estate. An analysis of the poet's published pieces and estate has revealed that it would be worthwhile to attempt an electronic edition. There are several reasons: Firstly, Podbevšek's oeuvre has not been collected and properly presented yet, even though it is precisely this poet who is today considered the indisputable beginner of Slovenian historical avant-garde. Moreover, only an electronic edition would substantially expand and surpass the possibilities offered by any printed edition as a study resource. Among the particular problems to be confronted in such an edition, one may highlight the characteristic visual design of the poems, which could only be adequately presented in an e-edition; moreover, this approach would bring an elegant solution to presenting parallel versions of those poems, which had been re-published or subsequently revised by the author. A special challenge is posed by the poet's numerous corrections manually inserted into a copy of the original edition of *A Man with Bombs* (Podbevšek wanted to re-publish the collection after the war); an electronic edition could offer a critical transcription of the collection in its revised form, to be checked against a facsimile. The initial phase of the project should focus on comprehensive treatment of the poetry material, to be supplemented later with the material attesting to the specific reception of Podbevšek and his collection in the Slovenian cultural environment – the latter representing, along with the poems themselves, a key source for studies in Slovenian historical avant-garde.